



УДК 338.633.1:631.11

Т.Ю. Приймачук,
Т.М. Ратошнюк,
кандидати економічних наук

Т.А. Штанько

Інститут сільського господарства Полісся НААН

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Мета. Проведення комплексного аналізу сучасного стану виробництва зернових культур та визначення проблем розвитку зернової галузі в Житомирській обл. **Методи.** В процесі дослідження використано комплекс методів (статистико-економічний, аналізу та синтезу, монографічний та порівняння), що дало можливість отримати науково обґрунтовані результати. **Результати.** Проведена оцінка економічної ефективності вирощування зернових культур

в регіоні вказує на те, що ринковий потенціал області визначається переважно наявними обсягами товарного зерна, тобто тією його кількістю, яку сільгоспвиробники можуть виставити на продаж. Виробництво зернових культур на душу населення в регіоні у 2013 р., порівняно з 2010 і 2012 рр. збільшилося на 196,5% і 124,9%, відповідно. Основними постачальниками зерна на внутрішньому ринку залишаються сільськогосподарські підприємства, в яких зосереджено майже 90% його валового виробництва. **Висновки.** Основними способами підвищення ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах є зростання урожайності зернових культур за рахунок інтенсифікації галузі, що дає можливість знизити собівартість продукції, підвищити рентабельність виробництва зерна.

Ключові слова: економічна ефективність, зернові культури, розвиток, тенденції, виробництво.

Постановка проблеми. Провідною життєзабезпечуючою аграрною галуззю сільськогосподарського виробництва є зернове господарство. Від рівня його розвитку залежить стан інших сільськогосподарських галузей, добробут працівників села, соціально-економічна стабільність у суспільстві, продовольча безпека держави.

Альберт Ейнштейн підкреслював, що одним із найбільших винаходів людства є хліб. Коментуючи цю думку, можна стверджувати, що у відповідності до того, наскільки країна забезпечує свої потреби в зерні, а тим більше має можливість його експортувати, залежить продовольча безпека, незалежність та благополуччя всього населення країни. Наша країна, враховуючи її природний потенціал, може і повинна виробляти набагато більше зерна. Експорт зерна є стратегічним інструментом України, її візитівкою. В даній сфері задіяні

бізнесові структури та велика кількість зайнятих працівників.

Зернове господарство є важливою галуззю рослинництва і в агропромисловому комплексі Житомирської обл. У цій галузі, яка найбільшою мірою пов'язана з природним середовищем і земельними ресурсами, використовуються основні матеріально-технічні засоби аграрного сектору, рівень використання яких залежить від організації виробництва, технологій та багатьох інших факторів, зокрема кліматичних умов.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження були наукові праці провідних вітчизняних учених з проблем функціонування та розвитку галузей рослинництва, зокрема зернової.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу сучасного стану виробництва зернових культур та визначення проблем

розвитку зернової галузі в Житомирській області.

Об'єктом дослідження є процес функціонування зернової галузі в Житомирській області.

Предметом економічних досліджень є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів функціонування та розвитку зернового господарства в регіоні. В процесі дослідження використано комплекс методів (статистико-економічний, аналізу та синтезу, монографічний та порівняння), що дало можливість отримати науково обґрунтовані результати.

Результати досліджень. До складу Житомирської обл. належать 23 райони, де тепер функціонують різнотипні зернові структури. У 2013 році на ринку працювало 1350 сільськогосподарських підприємств різних форм власності (на 3,3% менше порівняно з 2005 р. і на 4,1% більше порівняно з 2010 р.). Частка регіону у виробництві зернових і зернобобових культур України становить 3,3% (16 місце серед 23 регіонів) [3].

Основними постачальниками зерна на внутрішньому ринку залишаються сільсько-

господарські підприємства, в яких зосереджено майже 90% його валового виробництва. Виробництво зернових культур на душу населення у 2013 році, порівняно з 2010 і 2012 рр., збільшилося на 196,5% і 124,9%, відповідно. Ринковий потенціал регіону визначається переважно наявними обсягами товарного зерна, тобто тією його кількістю, яку сільгоспвиробники можуть виставити на продаж.

У 1990–1995 рр. середньорічна площа зернових культур в Житомирській обл. становила 491,2 тис. га, валовий збір — 1231,2 тис. т, урожайність — 25,1 ц/га. В структурі посівних площ сільськогосподарських підприємств ці культури займали 55–60%. З 2002 р. площі під зерновими почали зменшуватися, знизившись у 2014 р. до 364,0 тис. га, а урожайність зернових культур досягла 52,3 ц/га, що дало змогу зібрати 1903,0 тис. т зернових (рис. 1).

Незважаючи на постійне збільшення обсягів реалізації, товарність зерна не мала стійкої тенденції. Це свідчить про те, що за 23 роки на регіональному рівні не відбулося істотних змін в організації збуту зерна і то-

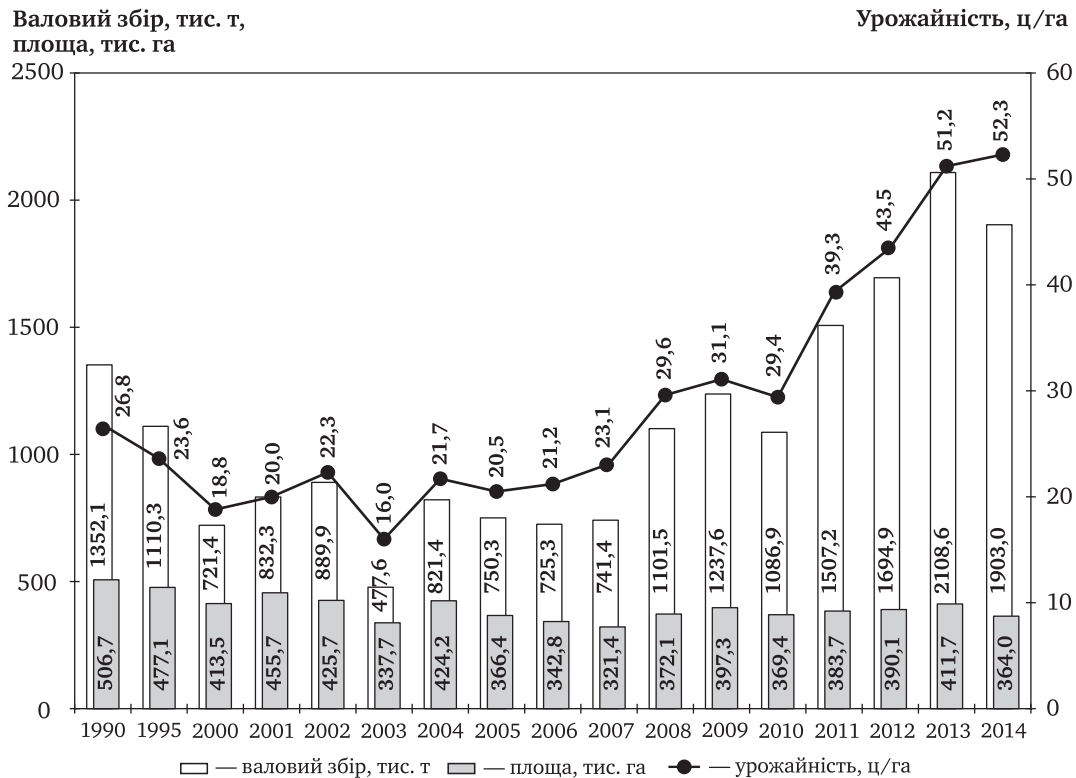


Рис. 1. Динаміка вирощування зерна в Житомирській обл. [2, 3]

1. Структура реалізації зернових сільськогосподарськими підприємствами, %*

Рік	Продано всього	Переробним підприємствам (включаючи елеватори)	Населенню в рахунок оплати праці	На ринку, через власні магазини, павільйони	За іншими каналами
2000	100	6,8	26,1	30,2	36,9
2001	100	2,2	25,4	12,2	60,2
2002	100	1,5	20,7	8,8	31,0
2003	100	2,8	20,5	9,7	67,0
2004	100	4,4	14,6	7,9	73,1
2005	100	3,0	11,0	7,0	79,0
2006	100	2,3	9,8	8,0	79,9
2010	100	5,6	2,0	5,5	86,9
2011	100	3,6	1,1	4,9	90,4
2012	100	4,7	0,4	4,2	90,7
2013	100	4,8	4,6	2,0	88,6

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

варовиробник залишився наодинці зі своєю продукцією.

Формування цін на зерновому ринку відбувається під впливом ряду факторів, основними з яких є: валовий збір, вартість енергоносіїв, засобів захисту рослин, сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив. Цей факт підтверджує структура виробничої собівартості вирощування зернових культур в регіоні, де найбільш затратними статтями є вартість насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин та нафтопродуктів.

Основні канали реалізації зернових, структура яких зазнавала постійних змін, наведено в табл. 1.

Комерціалізація збуту сільськогосподарської продукції, зумовлена ринковою трансформацією аграрного сектору, призвела до того, що комерційні канали збуту стали менш прозорими і регульованими, а це, в свою чергу, призвело до великих фінансових втрат товаровиробників, до тінізації збуту, демпінгу цін, монополізму посередницьких структур і т. д. [1]. За аналізований період ці канали реалізації залишалися основними каналами збуту продукції і одночасно були найменш прозорими і регульованими. Так, якщо у 2000 р. комерційним структурам було реалізовано 36,9% зерна, то у 2013 р. цей показник збільшився до 88,6%.

Зменшилася реалізація зернових переробним підприємствам (на 2,0 абсол. проц. у 2013 р. порівняно з 2000 р.), так як в останніх не вистачало обігових коштів на закупівлю сировини, що вплинуло на відносини між підприємствами аграрної сфери та промислови-ми (переробними і харчовими) галузями.

Одночасно під час трансформаційних процесів на ринку зерна відбулося істотне скорочення обсягів зерна, виданого населенню в

рахунок оплати праці. У 2013 р. в порівнянні з 2000 р. частка реалізації зерна за цим каналом зменшилася з 26,1% до 4,6%. Реалізація продукції працівникам у попередні роки була вимушеною реакцією виробників на відсутність коштів. Проведений аналіз підтверджує той факт, що інфраструктура регіонального аграрного ринку залишається нерозвинутою. Відсутність налагодженого прозорого механізму збуту сільськогосподарської продукції призводить до того, що виробники продають продукцію дешево, а споживачі (в кінцевому продукті) купують її дорого по причині значної кількості посередницьких структур у ланцюгу.

Успіх товаровиробників на ринку зерна залежить від реалізаційної ціни і високої якості продукції. У період з 2005 по 2012 р. ціна реалізації та собівартість зернових поступово збільшувалися (рис. 2).

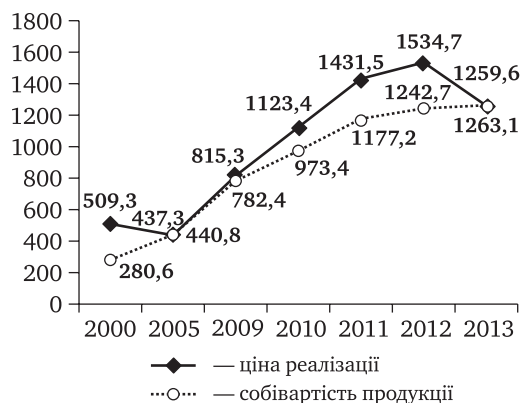


Рис. 2. Ціни реалізації та собівартість зерна в сільськогосподарських підприємствах, грн/т

У 2013 р. середня ціна реалізації зерна становила 1259,6 грн/т, що на 184,8 грн/т або на 17,9% менше порівняно з 2012 р. і на 171,9 грн/т або 12,0% — з 2011 р. Зменшення ціни на зерно у 2013 р. пов'язано зі збільшенням його виробництва та зменшенням попиту на нього.

На думку фахівців, для здійснення ефективного виробництва зерна мінімальна рентабельність має становити 20%, а раціональна (в умовах України) — не менше 40%. Така рентабельність створює умови для оновлення основних фондів та застосування технологій виробництва зерна, які дадуть можливість надалі не зменшувати, а підвищувати врожайність.

Досліджуючи кон'юнктуру ринку зерна, можна зробити висновок, що важке фінансове становище зернового сектору багато в чому зумовлене тривалим нееквівалентним обміном між сільським господарством та іншими галузями. За останні роки співвідношення індексів цін на продукцію сільського господарства і промисловості, що забезпечує сільське господарство ресурсами, складалося не на користь аграрного сектору.

Виявлено нові фактори, які призвели до погіршення паритетності цін: зниження рівня резервування продукції, комерціалізація її збуту, тінізація ринку, неефективна цінова і регуляторна політики. Безперечним фактором функціонування зернового ринку є конкуренція, через яку ринкові відносини активно впливають на рівень витрат. Складові економіки сьогодні — це витрати, прибуток, ціна та рентабельність.

В табл. 2 наведено дані економічної ефективності виробництва зерна в Житомирській області.

Враховуючи отримані кошти за бюджетною програмою підтримки виробництва,

тобто відшкодування за посів озимих та ярих культур, господарства у 2006 р. мали дохід у сумі 13648,8 тис. грн та рівень рентабельності 8,5%. Слід зазначити, що у 2012 р. сільськогосподарські підприємства області отримали лише 10 тис. грн на підтримку зернової галузі, тому рівень рентабельності з держпідтримкою був на тому самому рівні, що і без держпідтримки — 23,5%. У 2013 р. виробництво зернових культур було збитковим (-0,3%), причиною стало збільшення собівартості вирощування та взагалі відсутність державної підтримки.

Створення розвиненого високопродуктивного зернового господарства потребує відповідного рівня розвитку матеріально-технічної бази, яка є найважливішою складовою частиною продуктивних сил і має багатогранне значення у розвитку зернового виробництва. Негативною тенденцією галузі в Житомирській обл. є низький рівень її оснащеності технічними засобами для своєчасної та якісної обробки.

У сільськогосподарських підприємствах регіону наявність зернозбиральних комбайнів у 2013 р. становила 933 одиниці, що на 71,9% менше у порівнянні з 2000 р. (табл. 3). Аналогічна картина простежується і в забезпеченості тракторами: у 2013 р. їх кількість зменшилася на 69,3%, порівняно з 2000 р. Така ситуація в оснащенні господарств технікою катастрофічна і потребує негайного вирішення.

Багато років поспіль хлібороби ігнорують Закон про повернення в ґрунт основних поживних речовин, особливо нині, коли господарюють приватні власники. Нині зона Полісся розорана на 69%.

У табл. 4 наведено дані щодо внесення в ґрунт мінеральних і органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами Жито-

2. Економічна ефективність виробництва зерна

Показник	Рік		
	2006	2012	2013
Вартість реалізованої продукції — всього, тис. грн	157785,2	964453,2	928124,4
Собівартість реалізованої — всього, тис. грн	160916,7	781222,6	930693,2
Прибуток (+), збиток (-), тис. грн	-3131,5	183230,6	-2568,8
Рівень рентабельності, %	-1,9	23,45	-0,3
Державні дотації, тис. грн	16780,3	10,0	—
Вартість реалізованої продукції + дотації — всього, тис. грн	174565,5	964463,2	—
Прибуток (+), збиток (-) з дотаціями, тис. грн	13648,8	183240,6	—
Рівень рентабельності з дотаціями, %	8,5	23,46	—

* Розраховано згідно статистичних даних Департаменту агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації.

3. Наявність техніки в сільськогосподарських підприємствах*

Рік	Трактори		Зернозбиральні комбайни		Вантажні автомобілі	
	на кінець року, шт.	те саме у % до 2000 року	на кінець року, шт.	те саме у % до 2000 року	на кінець року, шт.	те саме у % до 2000 року
2000	12129	100,0	3325	100,0	9322	100,0
2005	8769	72,3	2428	73,0	6332	67,9
2010	4395	36,2	1215	36,5	3333	35,8
2011	4098	33,8	1117	33,6	3071	32,9
2012	4062	33,5	1038	31,2	3065	32,9
2013	3733	30,8	933	28,1	2861	30,7

* Розраховано згідно із статистичними даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

4. Динаміка внесення мінеральних і органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Рік	Мінеральні добрива				Органічні добрива			
	удобрена площа, тис. га	внесено у пож. реч.		частка удобреної площі, %	удобрена площа, тис. га	внесено у пож. реч.		частка удобреної площі, %
		усього, тис. т	на 1 га, кг			усього, тис. т	на 1 га, т	
2000	155,1	10,6	13	19,6	55,1	2082,5	2,6	7,0
2005	166,9	16,6	30	29,6	28,9	926,0	1,6	5,1
2010	275,7	25,6	53	57,2	14,6	423,0	0,9	3,0
2011	354,5	32,9	63	67,9	13,9	364,8	0,7	2,7
2012	399,3	42,8	77	71,7	12,2	315,2	0,6	2,2
2013	445,5	59,9	103	76,9	15,0	346,8	0,6	2,6

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

мирської обл. У 2013 р. мінеральні добрива вносилися на 445,5 тис. га сільськогосподарських угідь, що на 290,4 тис. га більше порівняно з 2000 р. і становило 76,9% удобреної площі всіх угідь. Якщо в динаміці внесення мінеральних добрив простежується збільшення їх внесення з року в рік, то в динаміці внесення органічних добрив відбуваються протилежні процеси. У 2013 р. органічні добрива внесені на 15 тис. га проти 55,1 тис. га у 2000 р., що становило лише 2,6% удобреної площі. Підприємства не в повних об'ємах вносять як мінеральні так і органічні добрива, як того потребує технологія вирощування зернових культур.

Крім того, з переходом до ринкових умов господарювання сільськогосподарські підприємства зазнали деструктивних змін: відбулася реструктуризація підприємств, змін форм господарювання і т. ін.; зруйнованість та зношеність матеріально-технічної бази; зросло навантаження посівної площі зернових культур на зернозбиральний агрегат, розтягнулися строки зернозбиральних робіт; погіршення стану в тваринництві, різке скорочення поголів'я продуктивних тварин, що призвело до скорочення обсягів внесення

органічних добрив у ґрунт; зменшення внесення мінеральних добрив.

Для ефективного виробництва зерна в регіоні мають бути створені умови, які могли б: забезпечувати високу рентабельність виробництва зерна, тим самим стимулювавши зниження собівартості його вирощування; оновлення матеріально-технічної бази, використання високопродуктивних машин та іншої техніки; впровадження прогресивних технологій (маловідходних, ресурсозберігаючих) з урахуванням регіону вирощування певної культури; застосування нового покоління засобів захисту рослин; раціональне застосування мінеральних та органічних добрив; оптимізацію структури посівів, освоєння науково обґрунтованих сівозмін, впровадженні посівів багаторічних трав, сидеральних парів; створення потужностей щодо зберігання зерна та заготівельно-переробної сфери для оптимізації потоків зерна і продуктів його переробки; проведення активної державної політики, зміцнення ринкових позицій, розширення сегмента збуту продукції, її експорту та покращення інвестиційної привабливості регіону.

Основними способами підвищення ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах є зростання урожайності зернових культур за рахунок інтенсифікації галузі, що призводить до зниження собівартості продукції, підвищення цін реалізації та рентабельності її виробництва. Досягнення ефективного розвитку зерновироб-

ництва в регіоні та формування повноцінного і стабільно функціонуючого ринку можливе лише за умови розвинутої виробничої і збутової інфраструктури, організаційні основи якої мають будуватися на досягненні взаємовигідних умов між виробником та посередником, раціональному її розміщенні, демонополізації транспортної сфери та сфери зберігання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Доронін А.В. Сучасний стан зернового ринку в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpicb_2014_21_52.pdf
2. Житомирщина у цифрах — 2013: стат. збір. / за ред. Г.А. Пашинської. — Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2014. — 160 с.
3. Статистичний щорічник Житомирської області за 2013 рік / За ред. Г.А. Пашинської. — Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2014. — 464 с.

ПРОДУКТИВНА ДІЯ ПЕЛЮШКИ ЕКСТРУДОВАНОЇ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ ЯЛОВИЧИНИ ТА СВИНИНИ

Розробник – Інститут сільського господарства Полісся НААН,
автори – Савчук І.М., Савченко Ю.І., Савченко М.Г.

На основі проведених досліджень у поліській зоні України розроблено і запроваджено у виробництво збалансовані раціони для відгодівлі молодняку великої рогатої худоби та свиней з використанням пелюшки в екструдованому вигляді. Встановлено, що забезпечення оптимального рівня перетравного протеїну в раціонах годівлі молодняку великої рогатої худоби за рахунок екструдованого зерна пелюшки порівняно з завісною макухою соняшниковою сприяло підвищенню середньодобових приростів живої маси тварин на 4%, зниженню витрат кормів на одиницю приросту на 1%, дає можливість отримати більше додаткової продукції від однієї голови на суму 184 грн. Вартість екструдованого білкового корму, витраченого на 1 кг приросту живої маси бугайців, на 0,49 грн нижча вартості макухи соняшникової.

Балансування раціонів годівлі свиней по перетравному протеїну за рахунок екструдованої пелюшки порівняно з макухою соняшниковою сприяло збільшенню середньодобових приростів живої маси тварин на 41% при зниженні витрат кормів на одиницю приросту на 17%, позитивно вплинуло на забійні якості тварин: вихід туші збільшувався на 3,6%, внутрішнього жиру — 0,3 та забійного виходу — на 4% абсолютних.

За додатковою інформацією звертатися за адресою: 10007, м. Житомир, Київське шосе, 131, ІСГП, Савчук І.М., тел. (0412) 42-96-24, 42-92-31.